

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора політичних наук, провідного наукового співробітника
сектору правових проблем політичних інститутів та процесів
відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Стойко Олени Михайлівни
на дисертацію Марка Олексія Володимировича
«Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. В умовах широкого впровадження здобутків сучасних інформаційно-комунікаційних технологій практично в усі сфери суспільного життя, що дедалі більше впливає на відносини між громадянином та державою, цифровізація перетворюється з суто технологічного інструменту на нову філософію та форму публічного адміністрування, а її дослідження є критично важливою для розуміння сучасного державотворення. До того ж цифровізація створює нові канали громадської участі та можливості для електронної демократії, а також знижує транзакційні витрати залучення громадян до прийняття управлінських рішень, підвищує прозорість державних процесів і може слугувати ефективним інструментом протидії корупції.

З огляду на повномасштабну російсько-українську війну, вимушене переміщення мільйонів громадян та руйнування фізичної інфраструктури саме цифрова взаємодія держави та суспільства забезпечила безперервність функціонування державних інститутів та безперебійне надання соціальних і адміністративних послуг. Цифровізація довела свою роль як критичний елемент національної безпеки, стійкості та швидкої адаптації до умов надзвичайного стану. Отже, необхідність системного наукового осмислення якісного переходу від суб'єкт-об'єктної моделі державного управління до паритетної цифрової взаємодії суспільства і держави, захисту фундаментальних прав людини, подолання цифрової нерівності та забезпеченням національної стійкості в

умовах сучасних геополітичних і технологічних викликів й зумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Проведене рецензування дисертації засвідчило, що автор належним чином обґрунтував актуальність теми дисертації, визначив мету, основні завдання, об'єкт, предмет та методологічні засади наукового дослідження.

Структура рецензованої роботи є логічною, послідовною та відповідає обраній темі дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, загальним обсягом 211 сторінок. Застосування адекватного методологічного інструментарію, опрацювання значної кількості джерел (375 найменувань) щодо різноманітних проявів цифровізації у взаємодії суспільства та держави дозволило дисертанту збагатити вітчизняну політологію та покращити наше розуміння впливу технологій на політичні інститути та процеси.

Виходячи з аналізу дисертаційної роботи можна стверджувати, що проблемні аспекти наукового дослідження достатньою мірою оприлюднені в 10 публікаціях: 4 статтях у фахових виданнях з політології, а також в 6 доповідях та виступах автора на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Постановка мети, сформульовані завдання дисертації, хід їх вирішення засвідчують наукову новизну роботи, що проявляється у концептуальному осмисленні впливу цифровізації на взаємодію держави та суспільства та формулюванню низки практичних рекомендацій щодо посилення її позитивного впливу.

Зокрема автором вперше визначено цифровізацію як ефективну сучасну динамічну форму взаємодії політичних суб'єктів – суспільства і держави для досягнення цілей і утвердження цінностей демократії та прав людини. До її переваг віднесено те, що вона дає значно швидший відчутний результат у

суспільних перетвореннях, зокрема в утвердженні демократичних засад суспільного розвитку.

На підставі детального аналізу українського досвіду провадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дисертант запропонував власну періодизацію етапів цифровізації в Україні, виділивши доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний періоди.

У дисертації також поглиблено розуміння і уточнено класифікацію позитивного впливу цифрових технологій на взаємодію суспільства і держави, що проявляється у: підвищенні явки на виборах; поліпшенні якості голосувань; протидії неефективності демократії; удосконаленні зворотнього зв'язку; наближенні держави до громадян за рахунок покращення надання державних послуг та демократизації політичних організацій;

Також дисертантом запропоновано заходи щодо подолання перешкод на шляху цифровізації, таких, як надмірна кількість інформації, відсутність справжньої інклюзивності (ехокамери, поляризація, цифровий бар'єр, штучний інтелект), надмірна емоційність (створення сприятливих умов для екстремізму) та комерціалізація (домінування логіки отримання прибутку над примноженням суспільних благ). Що стосується законодавчого забезпечення, то на думку автора, чинна нормативно-правова база є достатньою для функціонування цифровізації як форми взаємодії суспільства і держави, однак слід докласти зусиль для приведення законодавства у відповідність до вимог Європейського Союзу та ратифікованих міжнародних договорів, впровадження національного стандарту цифрової доступності цифрових ресурсів та електронних послуг.

Практична значущість роботи зумовлена розробкою заходів щодо мінімізації негативного впливу цифровізації на взаємодію суспільства і держави. А основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані для розробки стратегічних документів у різних сферах політико-правового розвитку України органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також організаціями громадянського суспільства.

Загалом представлена О.В. Марком робота виконана у повному обсязі, апробація результатів цілком достатня. Дисертант поставив й успішно розв'язав складні й дискусійні дослідницькі завдання у контексті впровадження новітніх технологій у взаємодію суспільства і держави. Відтак положення дисертації мають не лише наукове, а й вагоме практичне значення.

Дотримання академічної доброчесності. У ході рецензування дисертаційного дослідження та наукових публікацій О.В. Марка не було виявлено запозичень наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, без зазначення авторства (академічного плагіату) чи інших порушень академічної доброчесності, які ставлять під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Вважаємо, що більшість висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації О.В. Марка та в його публікаціях, мають належний рівень обґрунтування. Однак рецензована робота містить низку положень, які є дискусійними або вимагають додаткових уточнень від автора:

1. У першому розділі дисертант аналізує положення концепції технологічного детермінізму і відзначає, що такий підхід і «надалі буде застосовуватися для пояснення феноменів сучасності» (с. 45). Однак з огляду на зростаючий спротив окремим інноваціям чи це не є аргументом на користь альтернативних тлумачень технологічного розвитку людства, зокрема соціальному конструюванню технологій.

2. У дисертації відзначено, що «цифрова демократія може посилити децентралізаційні тенденції завдяки таким своїм ключовим особливостям, як активна участь фактичної більшості, якщо не всіх громадян» (с. 45). Чи можна стверджувати, що у такому контексті вона також сприяє поляризації суспільства, що стає надто децентралізованим, щоб консолідуватися навколо основних політичних дискурсів?

3. Автором детально проаналізовані можливості цифровізації щодо підвищення якості голосувань, зокрема шляхом переходу до оціночного і

маятникового голосування, впровадження досконаліших механізмів представництва інтересів виборців (с. 85-90). Однак ці заходи передбачають відхід від основоположного принципу демократії: один виборець – один голос. Які аргументи на користь нових інструментів може навести автор?

4. У третьому розділі автор розглянув спроби періодизації технологічного розвитку України інших дослідників і запропонував власну, що складається з трьох етапів: 1) доінтернетівський період (1992-1999); 2) період Інтернету (2000-2018); 3) інституціоналізація цифровізації (2019 – дотепер). Однак не зовсім зрозуміло як дисертант оцінює роль штучного інтелекту в контексті цифровізації, чи може його впровадження в Україні ознаменувати новий етап чи ознаками наступного етапу стануть інші явища.

Висловлені зауваження сприятимуть науковій дискусії, мають рекомендаційний, уточнювальний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації О.В. Марка, яка є завершеним, актуальним та комплексним дослідженням впливу цифровізації та технологічного розвитку загалом на взаємодію суспільства та держави, що містить практично значущі результати.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Олексія Володимировича Марка на тему «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» відповідає спеціальності 052 «Політологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами від 03 квітня 2019 року № 283, від 19 травня 2023 року № 502 та від 03 травня 2024 року № 507), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. № 341, від 19 травня 2023 року № 502 та від 03 травня 2024

року № 507), а її автор – Марко Олексій Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент:

**доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного і муніципального права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України**

Олена СТОЙКО